

Katarzyna Grabowska

Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej

Uniwersytet w Białymstoku

POLONIZMY LEKSYKALNE W WYBRANYCH LATOPISACH BIAŁORUSKO-LITEWSKICH

Key words: old Belorussian chronicles, borrowing of words, formal semantic borrowings, semantic calques, structural calques

Zapóżyczenia stanowią jeden z ważniejszych sposobów rozszerzenia zasobu leksyki każdego języka. Najczęściej są wynikiem wpływów kulturowych, społeczno-politycznych lub ekonomicznych. Mogą wynikać również z potrzeby nominacji nowych realiów, zjawisk i przedmiotów, które nie posiadają swej nazwy w języku zapożyczającym [Citko 2010, 20; Булыка 1972, 3].

Geograficzna bliskość oraz ekonomiczne i polityczne więzi sprzyjały kontaktom pomiędzy językiem polskim a językami wschodniosłowiańskimi. Najstarsze polonizmy znalazły swe udokumentowanie w XIII-wiecznym *Latopisie Halicko-Wołyńskim* [Getka 2009, 261]. Wraz z przyjęciem unii w Krewie więzi między Wielkim Księstwem Litewskim, a Rzeczpospolitą zacieśniły się, co zaowocowało zwiększeniem ilości leksyki pochodzącej z języka polskiego w różnych gatunkach zachodnioruskiego piśmiennictwa [Міхневіч 1994, 216]. Jak zauważają badacze, początkowo wpływom polszczyzny najbardziej poddał się język urzędowy WKL, co odzwierciedlają dokumenty pochodzące z tego okresu. Wraz z upływem czasu użycie polonizmów staje się coraz powszechniejsze w piśmiennictwie WKL [Булыка 1972, 5–6].

Wśród starobiałoruskich rękopiśmiennych zabytków znaczące miejsce zajmują latopisy, które są jednym z najstarszych gatunków literackich na gruncie wschodniosłowiańskim [Ярмоленка 2010, 140]. Tradycja latopisarska ma swoje początki w piśmiennictwie Rusi północno-wschodniej oraz Kijowskiej. Latopisy ruskie miały formę dorocznych zapisów, często stanowiły utwory kompilowane, w skład których mogły wchodzić fragmenty wcześniejszych latopisów oraz żywoty świętych, posłania, różnego rodzaju dokumenty. W białorusko-litewskim latopisarstwie obserwuje się stopniową ewolucję gatunku w stronę narracyjnej powieści-kroniki. Taką formę przybrał pierwszy oryginalny utwór zachodnioruskiego kronikarstwa, jakim jest *Latopis wielkich książąt*

litewskich [Чамярыцкі 1997, 9]. Istotna zmiana w porównaniu z piśmiennictwem Rusi zachodzi również w zakresie doboru materiału, w którym coraz ważniejszą rolę zaczynają odgrywać wydarzenia rozgrywające się na terytorium WKL oraz stopniowe odejście od tradycji cerkiewnosłowiańskiej poprzez wzbogacenie języka o miejscowe elementy gwarowe [Микітась 1978, 97–103; Жураўскі 1961, 106–116].

Dotychczas odnaleziono 22 białorusko-litewskie latopisy, które badacze podzielili na trzy redakcje, (tzw. своды): krótką (składającą się z ogólnoruskiej części oraz *Latopisu wielkich ksiąg litewskich*), poszerzoną (która została wzbogacona o *Kronikę Wielkiego Księstwa Litewskiego i Żmudzkiego*, natomiast usunięto z niej część ogólnoruską) i pełną (reprezentowaną przez *Kronikę Bychowca*) [Чамярыцкі 1969, 16–17]. Częścią wspólną, zawartą we wszystkich redakcjach, jest *Latopis wielkich ksiąg litewskich*, który opisuje prawie sto lat historii WKL od śmierci Giedymina do śmierci księcia Witolda.

Przedmiotem badań w niniejszym artykule są teksty dwóch zachodnioruskich latopisów należących do różnych redakcji. Pierwszym z nich jest zaliczana do pierwszej redakcji *Kronika Supraska*. Zabytek powstał w 1519 roku, zaś odnaleziono go w 1822 roku w bibliotece supraskiego monasteru. Język zabytku wykazuje jeszcze silny związek z tradycją cerkiewnosłowiańską, zwłaszcza w ogólnoruskiej części będącej kompilacją wcześniejszych kronik ruskich. Drugim utworem, poddanym analizie jest *Latopis Krasieńskich*. Swą nazwę zawdzięcza miejscu, w którym był przechowywany do momentu zaginięcia w czasie II wojny światowej, a mianowicie Bibliotece Krasieńskich w Warszawie [Улащик 1980, 10]. Reprezentuje on drugą redakcję latopisów białorusko-litewskich. Różnica w czasie pomiędzy powstaniem obu zabytków nie jest duża, ponieważ przypuszcza się, iż *Latopis Krasieńskich* został zapisany w połowie XVI wieku [Чамярыцкі 1969, 137].

Celem badań było wyodrębnienie zapożyczeń leksykalnych z języka polskiego w analizowanych latopisach oraz prześledzenie zmian w doborze słownictwa, które nastąpiły w późniejszym chronologicznie zabytku. W związku z tym analizie zostały poddane tylko te fragmenty zabytków, które są zawarte zarówno w *Kronice Supraskiej*, jak i w *Latopisie Krasieńskich*. Są to: *Latopis wielkich ksiąg litewskich*, *Opowieść o Podolu* oraz *Pochwała Witolda*.

Wszystkie wymienione wyżej fragmenty tekstu zostały zapożyczone z pierwszej redakcji latopisów białorusko-litewskich. Jak zauważa Wiaczesław Czamiarycki, w *Latopisie Krasieńskich* zachowała się najwcześniejsza wersja drugiej redakcji. Zapożyczone fragmenty nie zostały jednak wiernie przepisane przez białoruskiego kronikarza. Uległy one znacznemu opracowaniu, wiele informacji opuszczono, niektóre miejsca w tekście zostały skrócone, inne rozbudowane. Tekst uzupełniono również niewielkimi wstawkami [Чамярыцкі 1969, 137–141].

W zakresie doboru słownictwa również są zauważalne znaczne zmiany. Nowy redaktor świadomie poprawił styl i leksykę pierwszej redakcji przybliżając ją do żywego języka białoruskiego XVI wieku [Чамярыцкі 1969, 143]. Może o tym świadczyć porównanie

odpowiednich fragmentów w obu zabytkach¹: „И с того пиру князь Скиригаило такъ поѢхаль за Днепр к Милолавичемъ и тамо **разболися**. (...) болев 7 днеи, **преставися в среду**” [S, 103] / „И с того пиру таки поехал в ловы за Днепр к Милославовичом, и там в ловех **розболелся** (...) болел же князь Скиригаило сем днеи и **вмер в среду**” [K, 81v]; „князь велики Витовт **приде** к Вилни, хотя засести, а княгиня великая **бѣ** Анна тогда у Городне” [S, 100v] / „князь Витовт **поехал** до Вилни, хотячи Вилню засѣсти, а княгиня Витовтова Анна **была** тогда в Городнѣ” [K, 79v].

Обесność zapożyczeń z języka polskiego również pełniła podobną funkcję. Z upływem czasu polszczyzna coraz silniej oddziaływała bowiem na język starobiałoruski [Булыка 1972, 5–6], co znalazło swe odzwierciedlenie w leksyce *Latopisu Krasinśkich*.

W niniejszym artykule za zapożyczenia leksykalne przyjęto uznawać wszystkie jednostki leksykalne będące rezultatem wpływu języka polskiego na badane zabytki. Termin ów obejmuje zapożyczenia leksykalne właściwe oraz kalki wyrazowe i semantyczne [Walczak 1999, 72; Karaś 1996, 47]. Za pożyczki z polszczyzny przyjęto traktować nie tylko rodzime polskie słownictwo, ale również wyrazy, które przez polskie medium przeszły do języka starobiałoruskiego (są to przeważnie słowa łacińskiego i niemieckiego pochodzenia [Огиенко 2012, 69–70]).

Największą grupę zapożyczeń wyekscerpowanych z tekstów obu latopisów stanowią **zapożyczenia leksykalne właściwie** (inaczej określane mianem formalnosemantycznych). Znacząca część tych zapożyczeń powtarza się zarówno w *Kronice Supraskiej*, jak i w *Latopisie Krasinśkich*. Poniżej zostały przytoczone wybrane przykłady zapożyczeń formalnosemantycznych wraz z ich kontekstem źródłowym zaczerpniętym z obu zabytków: **(арци)бискупъ** – „присла арцибискупа к Вилни” [S, 97v], „прислал арцибискуп бискупа до Вилни” [K, 78]; **гиншьть** – „учти и удари разыличными дарми: (...) и гиншьты во седлах золотых снастех” [S, 104v], „И вчтивъши его размаитыми дары (...) и гиншты в золотых седлах” [K, 82v]; **дедѣчи** – „А то си три браты, татарскыя князи, отчичи и дедѣчи Подолской земли” [S, 104v], „А тыи тры браты, татарские князи, отчичи и дѣдичи Подолское земли были” [K, 82v]; **дорадитися** – „князи и панове и вся земля, дорадивъшися и взяша из Ляховъ Казимера королевича” [S, 84], „князи и пановѣ и вся земля, дорадившися, и взяли собѣ (...) Казимира королѣвича” [K, 90]; **копа грошеи** – „четвертка жита тогды была под две копе грошей” [S, 82v], „четвертка жита была по тры копы грошей” [K, 89v]; **зброя** – „наредилися во изброй и со луками, и со стрелами” [S, 83v], „со всим своим двором в зброях и въженуть в город у Вилню” [K, 74v]; **коруна** – „Князь велики Витовѣт хотель на себе положити коруну” [S, 73], „корунованъ бысть того королевства коруною” [S, 73], „хотѣл был на себе коруну взложити” [K, 85v]; **костель** – „начаша костелы ставити по всеи Литовьской земли” [S, 97v], „почали костелы ставити по всеи земли

¹ Skróty w nawiasie oznaczają zabytek, z którego pochodzi cytat: S – *Kronika Supraska*, K – *Latopis Krasinśkich*; numeracja stron jest zgodna z numeracją przyjętą w 35 tomie *Полного собрания русских летописей*, z którego zostały zaczerpnięte oba teksty latopisów.

Литовьской” [К, 78]; *маршалокъ* – „и маршалко прускый поидеть ратию” [S, 93], „маршалок пруский поидеть на помоч ратию к великому князю Яггаилу” [К, 75v]; *местичи*² – „и местичи, и черныя люди целовали пана Андрѣя на всемь томъ” [S, 83], „И владыка смоленский, и князи, и бояры, и мѣстичи смоленские, и чорный люди присягнули на томъ” [К, 89v]; *миля* – „За польтары мили от Вильни начоваль в Рудомени и поиде к городу” [S, 74v], „и соимутся на Вели воиска выше Ковна двѣ мили” [К, 76]; *мистръ* – „Сущю же ему в Нимцах в Марине городѣ в мистра” [S, 96v], „и утечеть до Немець к мистру до Марина городка” [К, 77v]; *мурованы* – „И приде ко Креиву, и стояша два дни, взяша Креиво мурованны и сожже” [S, 75], „А тогды у Подолской земли нѣ было еще ни одного города мурованого а ни деревяного” [К, 82v]; *пань* – „корол в тые города во двадцати тысячах пану Спыткы заставил” [S, 107], „пана Спытка татаровѣ убили” [К, 83v]; *пани* – „пани Спытковая стала вдовою” [S, 107v], „Ино тепер пани Спытковая вдовою zostala” [83]; *презволение* – „князь Юрѣи (...) со князя великого Олгирдивым презволениемь и с помочию” [S, 104v], „жонкам двѣма призволено было ходити до комнатъ” [К, 77]; *пѣнезь* – „еси намъ [дал]половицю Подольской земли во двадцати тысячах пѣнезех” [S, 107v], „даи ми половину земли Подольское в пѣнезех” [К, 83v]; *рада* – „Рада же литовьская великого княжения, князи и панове и вся земля, пана Долькгирда из города ис Каменца созвали на раду к собѣ и до рады не допустивши самого иняли и огграбили” [S, 108], „ляховѣ пана Довкгирда с Каменца созвали к собѣ на раду, и до рады не допустивши самого обрали и забили” [К, 84]; *скарбъ* – „не рушив есмо ни скарбов его, ни стадъ” [92], „князь великий Керстутеи отпустить его (...) со всем его скарбомъ” [К, 75]; *соимъ* – „почаль со немьци себе соимы чинити” [S, 90], „и почнет тот Воидило з немьцы соимы чинити и записыватся листы” [К, 74]; *староста* – „по всем городом подольским свои старосты осадил” [К, 83], „по всемь городомъ князь великий Витовт свои старосты посажалъ” [S, 106v]; *стольничьи, столечныи* – „посадиша его со честию на стольничномъ граде на Вилне” [S, 84], „посадили его с честию на столечном городѣ на Вилни” [К, 90]; *учинити* – „Князю великому Кестутию велми нелюбость учинилъ и жалость” [S, 90], „А князь вѣликий Витовт покору свою учинилъ” [К, 77v]; *чи* – „Чи лепшеи датися имъ в руки” [S, 83v], „Чи лепши тобѣ датся и руки черни” [К, 89v].

Analiza obu tekstów wykazała rozszerzenie zakresu użycia przymiotnika *польский*, który stopniowo zastępował powszechny w języku staroruskim przymiotnik *лядский* [Золтан 1984, 74]. W *Kronice Supraskiej* słowo *польский* wchodzi wyłącznie w skład tytułu królewskiego, natomiast w pozostałych przypadkach tekst zabytku jest wierny staroruskiej tradycji, por.: „Князь велики Витовть Кестутевичъ созваша к себе короля польского Владислава” [S, 72v], „А король польский Владислав и бысть у великого князя Витовта” [S, 73] / „и сталь бы в них кролемъ во Кракове на всеи земли Лядской” [S, 97v], „а во Вилню послалъ корол старосту своего лядского” [S, 100]. Nieco inaczej przedstawia się funkcjonowanie tego przymiotnika w *Latopisie*

² Ze staropolskiego ‘mieścić’, por. [Золтан 1984, 76].

Krasińskich. W zabytku jego użycie rozszerza się na określenie państwa polskiego, por.: „И теж Ческое королевство и Угорское, и Полское вѣликую честь держали над славным господарем” [K, 86], „вѣликому князю Якгаилу, держачи ему столецъ Полского королевства” [K, 86]. W chronologicznie późniejszym zabytku dwukrotnie odnotowane zostało również zapożyczenie *поляк*, aczkolwiek przeważa użycie staroruskiego rzeczownika *ляхъ*: „приехавши, ляховѣ пана Довкгирда с Каменца созвали к собѣ на раду” [K, 84], „И на тую ж осень князь вѣликии Жикгимонт собрал силу многую литовскую и ляхи” [K, 88], „взяли собѣ з Ляхов князем вѣликим Казимира” [K, 90] / „хотѣл был на себе коруну взложити, и его неприятели поляки не перепустили ему коруны” [K, 85v], „И почали поляки слати послы” [K, 78]. Tekst *Kroniki Supraskiej* również w tym przypadku nawiązuje do staroruskiej tradycji, por.: „И начаша ляхове слати с Кракова” [S, 97], „приѣхавши ляхове, пана Долькгирда (...) созвали на раду к собѣ” [S, 108].

Porównanie odpowiednich fragmentów *Kroniki Supraskiej* oraz *Latopisu Krasińskich* pozwoliło ujawnić szereg polonizmów, które występują wyłącznie w późniejszym zabytku. Część nowych polonizmów w *Latopisie Krasińskich* pojawia się w przededagowanych fragmentach zapożyczonych z I redakcji, które uległy rozbudowaniu:

бурсникъ – „въехал Дашко в город з бурсники своими” [K, 85v] / „Дашько со други своими веха” [S, 69v]; *Възвестоване (матки божи)* – „Того же году на Възвестоване матки божи” [K, 85] / „Тогды был Благъвещение” [S, 66v]; *въмовити* – „И въмовивши то и пошли татар воевати” [K, 84] / „И поидоша татар воевати” [S, 56v]; *жолнерь* – „а жолнеров королевых побили” [K, 85v] / „а приставов королевых и Витовтовыхъ посеколь” [S, 69v]; *забити* – „пана Довкгирда с Каменца (...) обрали и забили, и Каменецъ засѣли” [K, 84] / „пана Долькгирда из города ис Каменца (...) иняли и огърабили, и Каменецъ засѣли” [S, 108]; *завжды* – „корол полскый Владислав завжды ему помощь давал” [K, 86] / „королю же Владиславу всегда даючи помощь” [S, 79v]; *зостати* – „пани Спытковая вдовою зостала” [K, 83v] / „а пани Спытковая стала вдовою” [S, 107v]; *зыскати* – „вѣрнулися опять у свое князство Литовское зыскавши битвы Резанское” [K, 82] / „возвратишася с побѣдою восвосяи” [S, 104]; *иж* – „нѣведаючи ему того, иж таковое дѣло сталося естъ” [K, 75] / „ко сыну своему гонца послеть (...) што такая дѣла сталася” [S, 91v]; *коштовныи* – „многие коштовные дары подаетъ ему” [K, 82], „гостеи честив и даровал размаитыми дары коштовными” [K, 86] / „И учти князя великого Витовта многими дарми” [S, 104], „ропусти князеи великих и послы царевы со многими дарми” [S, 73v]; *ланцухъ* – „иншие люди под стену головами клали, ланцухи вѣликими поднимаючи хоромы” [K, 78] / „Сбираху и запираху во изъбах и зажигаху, а другии велики храмы очепы подимаху” [S, 98]; *месчане* – „намовил месчан виленских” [K, 75v] / „наговориль мести великих” [S, 93]; *мешкати* – „Князю вѣликому пак Витовту, там мѣшкаючи в Нѣмцах” [K, 77v], „И мешкали вси тьи гости” [K, 86], „Там князь вѣликии мешкал у Киевѣ” [K, 87] / „Сущю же ему в Нимцах в Марине городѣ” [S, 96v], „тьи короли и велици князи и послы быша у великого князя Витовта” [S, 73]; *мокрость* ‘słota’ – „в тот час вѣлика

мокрость дожчу падеть на землю” [К, 88v] / „И божиим повеление паде на землю моча велика” [S, 76]; *(з)мувовати* – „тыи княжата, розсекши лѣс, на том мѣсте город змуровали Каменець, а с того вси Подолекие муровали” [К, 83]; *намовити* – „намовил месщан виленских” [К, 75v] / „а наговориль местить великих” [S, 93]; *на тых мѣст* – „на тых мѣст князь великий Ягаило дасть правду князю великому Керстутью” [К, 75], „на тых мѣст вѣрнулся до Киева” [К, 81v] / „князь великий Ягаило великому Витовту (...) што николи противу его не стояти” [S, 92], „вхав город во Киев болень, болев 7 дней” [S, 103]; *отчизна* – „князь великий Витовт собрал свою рать своею отчизны” [К, 76]; *поспол* – „Как полки поспол ступилися и начнуть битву” [К, 79], „И поступили воиска поспол” [К, 79v] / „Яко иступишася полци” [S, 99v], „И ступивъшимся полком” [S, 101]; *препросити* – „князь вѣликий Ягаило препросити князя вѣликого Витовта” [К, 77v] / „князь великий Ягаило, перезвав его со Немець, и даль ему Луческъ” [S, 97]; *присяга* – „присягу межи собою на том дали” [К, 73v], „присягу свою переступили” [К, 89v] / „правду межи себе на томъ дали” [S, 89], „целование переступили” [S, 83v]; *присягнути* – „чорныйи люди присягнули на том” [К, 89v] / „черныя люди целовали пана Андрѣя на всемъ томъ” [S, 83]; *призволено* – „жонкам двѣма призволено было ходити до комнать” [К, 77] / „жонце двѣ ходили (...) в камнату” [S, 96]; *приянь* – „Тогда пак князь Януш мазовецький, забывши добра и приязни тѣтя своего” [К, 76], „тогда тые княжата Корятовичи (...) вошли у приязнь со атаманы” [К, 82v] / „Князь пакъ Янушь, зять его, забыв добра приде князю великому Ягаилу” [S, 93v]; *слонце* – „слонце потемнѣло, страх был вѣликий на землю Рускую” [К, 85]; *статки* ‘rzeczy’ – „отпустить его (...) со всеми статки” [К, 75] / „отпусти его (...) со всемъ его” [S, 92v]; *столець* – „держачи ему столець Полского королевства” [К, 86] / „держачи стол Краковского королевства” [S, 79v]; *теж* – „тому теж с ним (...) живучи” [К, 86] / „тому с ним (...) живущи” [S, 79v]; „учини теж мнѣ честь” [К, 83v] / „учини ми тую честь” [S, 107]; *шлюбу* – „не хочачи оставити шлюбу брата своего” [К, 74] / „не остави брата своего” [S, 89v].

Staroruskiemu obrzędowi *крестного целования* przeciwstawia się pojęcie *присяга*, które można traktować jako egzotyzm służący do nominacji zachodnioeuropejskiego zwyczaju. Jak zauważają badacze [Золтан 1984, 104–105] słowa ‘*przysięga, przysięgać / przysiąc*’ były bardzo powszechne w staropolskich zabytkach końca XIV – XV wieku i pod wpływem języka polskiego zastąpiły *крестное целование* [Kochman, Sznigier 1984, 95–104]. W *Kronice Supraskiej* przy opisie epizodów rozgrywających się w Smoleńsku konsekwentnie stosowane jest pojęcie *крестное целование*, por.: „переступив крестное целование” [S, 99v], „поча приводити ко целованию смолнянь” [S, 83], „владыка смоленский Семион (...) целовали пана Андрѣя на всемъ томъ” [S, 83], „в среду здумаша смолняне, (...) пана Андрѣя согнати силою с города, а целование переступили” [S, 83v]. Pojęcie *крестное целование* jest zastąpione słowem *правда* we wszystkich fragmentach odnoszących się do ksiąg litewskich, por.: „великий Ягаило правду наборзде загубиль” [S, 93], „князь Скиригаило такожъ правду дал великому

князю Витовту” [S, 94v], „обадва поЃде в рать ко Яглу³, надияся на тьи правды. Князь же великий Ягаило переступил” [S, 95v]. W analogicznych fragmentach *Latopisu Krasieńskich* wszędzie pojawia się słowo *присяга*: „а он с нами в докончани будучи и в присязѣ, и переступил свою присязгу” [K, 78v], „почал смолян приводити к присязе” [K, 89v], „владыка смоленский (...) присягнули на том” [K, 89v], „здумали чорныйи люди смоляне (...) пана Андрѣя сослати силою з города, а присязгу свою переступили” [K, 89v] / „князь великий Ягаило (...) наборздеи присязги своее забыл” [K, 75v], „князь Скиргаило присязгу дал князю великому Витовту” [K, 76v].

Wszystkie zapożyczenia zgromadzone na podstawie analizy fragmentów tekstów *Kroniki Supraskiej* i *Latopisu Krasieńskich* można podzielić, w zależności od znaczenia, na kilka grup semantycznych. Do najliczniejszych należą:

1. Nazwy czynności i procesów: *дорадитися, вѣмовити, забити, зостати, зыскати, мешкати, намовити, препросити, присягнути, учинити*.
2. Słownictwo określające osoby ze względu na pełnioną funkcję, przynależność do danej grupy społecznej: *бурсникъ, дедичъ, жолнеръ, маршалокъ, местичи (месциане), мистръ, панъ, пани, поляк, староста*.
3. Leksyka związana z funkcjonowaniem państwa: *грошь, коруна, отчизна, пѣнезь, рада литовьская, столечныйи, столецъ, соимъ*.
4. Terminologia chrześcijańska: *арцибискупъ, бискупъ, Възвестоване матки божи, костель*.

Pod względem przynależności do części mowy najbardziej reprezentatywną grupę wśród zapożyczeń formalnosemantycznych stanowią rzeczowniki, co potwierdza ustalenia badaczy języka zajmujących się tym zagadnieniem [Баханькоў, Жураўскі, Суднік 1970, 92; Karaś 1996, 330]. Znacznie mniejszą liczebność wykazują czasowniki i przymiotniki. W analizowanych zabytkach odnotowano również jednostkowe przykłady imiesłówów, przysłówków i przyimków.

Kolejną grupą zapożyczeń wyekscerpowanych z latopisów są **kalki wyrazowe (semantyczne)**. W rezultacie semantycznego kalkowania zapożycza się jedynie leksykalne znaczenie, które zostaje przykazane za pomocą rodzimego wyrazu. Prowadzi to do rozszerzenia zakresu znaczeniowego danego słowa w języku przyjmującym [Гарбунь 2009, 41–42; Karaś 1996, 55]. Temu zjawisku sprzyja bliskość obu języków oraz posiadanie wspólnego zasobu słownictwa prasłowiańskiego niejednokrotnie cechującego się rozbieżnością znaczeń. Jednocześnie owa bliskość języków utrudnia rozpoznanie kalk semantycznych [Citko 2010, 17; Witkowski 1992, 264].

Oba teksty dokumentują niewielką ilość kalk semantycznych. Należy zauważyć, iż w późniejszym *Latopisie Krasieńskich* odnotowano więcej przykładów tego rodzaju zapożyczeń: *жаденъ* – „сынов у него жадного нѣ было, толко одна дочка была у него, на имя Ядвига” [K, 77v] / „сынов в него не было, толко одна дочка, именемъ Ядвига” [S, 97]; *листъ* – „почнет [...] записыватся листы а стояти противку князя великого Керстута” [K, 74], „писал лист до брата своего” [K, 81]; *мѣсто*

³ Tak w rękopisie.

– „гдѣ тепер Каменецкое мѣсто лѣжить” [К, 83], „отголѣ поидеть Швитригаило к Жеславлю, и Жеславля одного дня добыл, и мѣсто зжог” [К, 88], „князь Андрѣи полоцькийи приде (...) на Литовску землю и повоевал, пожьже много мѣсть и сел” [S, 98]; **поняти** (pol. ‘rojać za żonę’) – „понял бы у них королеву Ядвигу собѣ жоною” [К, 78], „понял за себѣ королеву” [К, 78], „поняль за себе кролеву Ядвигу, и коруновань бысть того королевства коруною” [S, 97v]; **речь** (pol. ‘rzecz’) – „на день выходило им оброку по пятисот бочок меду а по пятисот яловиць (...) а инших рѣчей личбы нѣтъ” [К, 86].

Ciekawie przedstawia się w obu zabytkach użycie zapożyczenia *листь*. Zauważalne jest przeciwstawienie sobie wschodniosłowiańskiego pojęcia *грамота* dla oznaczenia oficjalnych dokumentów w *Kronice Supraskiej* oraz jego polskiego ekwiwalentu konsekwentnie stosowanego w *Latopisie Krasieńskich*: „з немьцы соимы чинити и записыватся листы а стояти противку князя великого Керстутя” [К, 74] / „почаль со немьци собе соимы чинити и записыватися грамотами противу великого князя Кестутия” [S, 90], „Ты мнѣ не вѣрил, о се тыи листы, што записалися немцы на нас с князем Ялгаилом” [К, 75] / „Ты мнѣ не вѣриль, а се тые грамоты, записалися были на нас” [S, 92], „тыи листы найдеть у него, што з немцы ся записал” [К, 74v] / „грамоты и надеть, што з немьци записался” [S, 91v]. Taka zamiana leksyki w odpowiednich fragmentach *Latopisu Krasieńskich* może świadczyć o silniejszym zakorzenieniu się słowa *листь* w zasobie XVI-wiecznego słownictwa języka białoruskiego. *Kronika Supraska* odnotowuje obecność tego zapożyczenia wyłącznie w zwrocie *клеитовныи листъ*; w jednym przypadku tylko kontekst wskazuje na znaczenie ‘list żelazny’: „он прислал к князю Костентину клеитовныи листы, со великою твердостью и прося его, штобы к нему приѣхаль” [105v], „князь Костентин на клегиитовных листех к польскому королю Ъздил” [105v] (...) и опять на тех же листѣх отехал до Подольской земли” [106].

Ostatnim rozpatrywanym rodzajem zapożyczeń z języka polskiego są kalki **strukturalne frazeologiczne**. Powstają one w wyniku kopiowania morfologicznej struktury polskich jednostek leksykalnych, w których elementy składowe języka-dawcy zostały zastąpione białoruskimi [Karaś 1996, 55]. W porównaniu z kalkami semantycznymi zabytki dokumentują większą liczbę tego rodzaju zapożyczeń. Są to następujące zwroty:

быти в послушенствѣ – ‘być posłusznym’ [Mayenowa, Pełowski 2000 t. XXVIII, 54] – „князь Корибут Олкгирдович нѣшто почнѣть на то радити и не в послушенствѣ быти у князя вѣликого Витовта” [К, 80v], „Одоевские князи у великом послушенствѣ были у вѣликого князя Витовта” [К, 86v]; **братъ присягу** – ‘odbierać przysięgę, być obecnym przy przysiędze’ [Urbańczyk 1975 t.VII, 348] – „князь великийи Витовт отказал: Присягу у вас беру” [К, 76v]; **гнѣв мѣвати** – ‘mieć gniew’ (na kogo, na co?) [Mayenowa, Pełowski 1973 t. VII, 454–455] – „князь вѣликийи Витовт, на которую землю гнѣв мѣвал” [К, 86]; **до живота** – ‘do żywota’ do śmierci, dożywotnio [Reczek 1968, 677; Linde 1860 t. 6, 1214] – „были и до живота своего в тои правде” [S, 89], „были в тои справедливости, оли ж до живота своего” [К, 73v]; **личбы нѣтъ** – ‘Liczyby nie masz, nie było’ [Mayenowa, Pełowski 1979 t. XII,

237], zwrot „liczby nie mie(wa)ć” – „на день выходило им оброку по пятисот бочок меду (...) а инших рѣчей личбы нѣт” [K, 86]; **на имя** – „только одна дочка была у него, на имя Ядвига” [K, 77v]; **побити на голову** – ‘pobić na głowę’ zwyciężyć – „побили москвич наголову” [K, 90v]; **покоры учинити** – ‘pokorę uczynić’ [Mayenowa, Replowski 1998 t. XXVI, 355] – „не всхоте покоры учинити и челомъ ударити великому князю Витовту” [S, 102]; **порану** – wgr. przyimkowe „po ranu” – ‘przed południem, rankiem, rano, w porze porannej’ [Mayenowa, Replowski 1997 t. XXV, 64] – „потом князь вѣликий Витовт пришел под Каменецъ и начовал, и порану Каменца добыл” [K, 83]; **учинити честь** – ‘cześć uczynić’ [Mayenowa, Replowski 1967 t. IV, 153] – „учини ми тую честь, даи ми Подольскую землю” [S, 107]; „учини теж мнѣ честь” [K, 83v].

Oba zabytki dokumentują również obecność zapożyczonych z języka polskiego konstrukcji składniowej z przyimkiem *do* + dopełniacz w funkcji okolicznika miejsca. Konstrukcja ta jest niezwykle produktywna w *Latopisie Krasieńskich*, por.: „за один день приженеть з **Городна до Вилни до отца своего**” [K, 75] / „за одинь день приженеть **из Городна ко отцю своему**” [S, 92], „утечеть **до Немець**” [K, 77v] / „утечеть **во Немець**” [S, 96v], „вѣрнулся **до Києва нѣмоцон**” [K, 81v] / „вха **в город во Киев** болень” [S, 103]. Powyższe cytaty potwierdzają zamianę wschodniosłowiańskich konstrukcji *в* + *biernik* oraz *к* + *celownik* wyekscerpowanych z *Kroniki Supraskiej* ich polskim odpowiednikiem we fragmentach pochodzących z *Latopisu Krasieńskich*.

Analiza zapożyczeń leksykalnych w tekstach dwóch zachodnioruskich latopisów wykazała, iż w późniejszym zabytku powstałym w połowie XVI wieku wpływ języka polskiego zaznacza się zdecydowanie wyraźniej. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż autor II redakcji świadomie wprowadził zmiany w leksyce i stylu fragmentów zapożyczonych z I redakcji latopisów, tym samym dostosowując je do ówczesnego języka białoruskiego. W analizowanych zabytkach (znacznie intensywniej w *Latopisie Krasieńskich*) polonizmy niejednokrotnie zastępują rodzimą leksykę wschodniosłowiańską, co może wynikać również z indywidualnych cech językowych kronikarza. Dwujęzyczność redaktora latopisu mogła sprzyjać przenoszeniu nawyków myślowych z jednego języka na drugi, czego rezultatem było zwiększenie udziału zapożyczeń [Citko 2010, 20]. Kolejną, równie ważną przyczyną obecności zapożyczeń leksykalnych, była potrzeba nominacji nowych przedmiotów, zjawisk, realiów, które nie posiadały do tej pory swoich określeń w językach wschodniosłowiańskich.

Wśród udokumentowanych w zabytkach pożyczek leksykalnych najliczniejszą grupę stanowią zapożyczenia formalnosemantyczne. Kalki strukturalne i semantyczne znajdują swe poświadczenie w mniejszej ilości przykładów, aczkolwiek należy podkreślić zdecydowany wzrost ich udziału w *Latopisie Krasieńskich*. Jak zauważają badacze [Karaś 1996, 330], to właśnie kalki są przejawem głębszego wzajemnego oddziaływania języków. W porównaniu do *Kroniki Supraskiej* znajdującej się jeszcze pod znacznym wpływem tradycji staro-cerkiewno-słowiańskiej, leksyka *Latopisu Krasieńskich* poświadcza rozwój coraz silniejszej w języku starobiałoruskim tendencji sięgania do zasobu słownikowego polszczyzny.

Bibliografia

- Citko L., 2010, *O zapożyczeniach leksykalnych z polszczyzny w języku latopisów starobiałoruskich* // Białostockie Archiwum Językowe, Nr 10, Białystok, 11–22.
- Getka J., 2009, *Prosta mowa końca XVIII wieku. Język „Nauk parafialnych” (Poczajów 1794)*, Warszawa.
- Karaś H., 1996, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa.
- Kochman S., Sznigier Cz., 1984, *Czy ros. prisjaga jest polonizmem?*, Uniwersytet Gdański: Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego: Filologia rosyjska, T. 12, Gdańsk, 95–104.
- Walczak B., 1999, *Zapożyczenia leksykalne: teoria i metodologia badań*, Polszczyzna północno-wschodnia, T. 2., Białystok.
- Witkowski W., 1992, *Rosyjskie zapożyczenia semantyczne z języka polskiego*, Z polskich studiów slawistycznych, Seria VII, Warszawa, 263–270.
- Баханькоў А.Я., Жураўскі А.І., Суднік М.Р., 1970, *Гістарычная лексікалогія беларускай мовы*, Мінск.
- Булыка А.М., 1972, *Даўнія запазычаныя беларускай мовы*, Мінск.
- Гарбунь Л., 2009, *Семантические полонизмы в русском приказном языке первой половины XVII века* (rozprawa habilitacyjna), Вильнюс.
- Жураўскі А.І., 1961, *Да пытання аб асноўных тыпах старажытнай беларускай літаратурнай мовы*, „Працы Інстытута АН БССР”, Мінск, 106–116.
- Золтан А., 1984, *Западнорусско-великорусские языковые контакты в области лексики в XV в.* (rozprawa doktorska), Москва.
- Микитась В.Л., *Західноруські, або литовсько-руські, літописи* [витяг з підручника: М.С. Грицай, В.Л. Микитась, Ф.Я. Шолом, 1978, *Давня українська література*, Київ, 97–103]; www.litopys.org.ua/psr13235/lytov34.htm [17.10.2014].
- Огненко И.И., 2012, *Иноязычные элементы в русском языке*, Москва.
- Улащик Н.Н. (ред.), 1980, *Полное собрание русских летописей*, XXXV т., Москва.
- Чамярыцкі В.А., 1997, *Беларускія летапісы і хронікі*, Мінск.
- Чамярыцкі В.А., 1969, *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў*, Мінск.
- Ярмоленка Э.В., 2010, *Лексічныя асаблівасці Слуцкага летапісу* // *Беларускае слова: гісторыя і сучаснасць*, ред. Прыгодзіч М.Р., Мінск, 140–145.
- Беларуская мова. Эцыклапедыя*, 1994, рэд. Міхневіч А.Я., Мінск.
- Słowniki**
- Булыка А.М., 1993, *Слоўнік інішамоўных слоў*, Мінск.
- Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, 1982, Т. 1–29, Мінск.
- Фасмер М., 1986, *Этимологический словарь русского языка*, Т. 1–4, Москва.
- Цыганенко Г.П., 1989, *Этимологический словарь русского языка*, Киев, Издательство «Радянська школа».
- Черных П.Я., 1999, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, Т. 1–2, Москва.
- Шанский Н.М., 1963, *Этимологический словарь русского языка*, Т. 1., Вып. 1, Москва, Издательство Московского университета.
- Шанский Н.М., Иванов В.В., Шанская Т.В., 1971, *Краткий этимологический словарь русского языка*, Москва.
- Шапошников А.К., 2010, *Этимологический словарь современного русского языка. В двух томах*, Москва.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.

- Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
Linde S.B., 1860, *Słownik języka polskiego*, T. 6, Lwów.
Reczek S., 1968, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
Słownik polszczyzny XVI w., 1966 i nast., red. Mayenowa M.R., Pełowski F., T. I–XXVIII ,
Wrocław.
Urbańczyk S. (red.), 1975, *Słownik staropolski*, t. VII, z. 5 (45), Wrocław-Warszawa-Kraków-
Gdańsk.

Summary

LEXICAL POLONISMS IN SELECTED BELORUSSIAN-LITHUANIAN CHRONICLES

This article focuses on the analysis of lexical borrowings from the Polish language occurring in two Western-Ruthenian chronicles: the first Belorussian-Lithuanian compilation the Supraśl Chronicle and the Krasieński Chronicle, which researchers classify as the second Belorussian-Lithuanian compilation. In the article formal-semantic borrowings have been analyzed as well as semantic and structural calques. The comparison of excerpts from both texts has revealed that the Polish language had more influence over the lexis of the Krasieński Chronicle.